

A DUBNICZI KRÓNICA KÓDEXE.

DOMANOVSKY SÁNDORTÓL

— Egy hasonmással —

Midőn az utolsó *Illésházy* anyagi viszonyainak rendezése miatt kénytelen volt eladni birtokai nagy részét s ezek között a Trencsén mellett fekvő Dubniczot is, mely nem csak gyönyörű kertjéről és elsőrangú istállójáról, hanem pompás kép-, régiség-fegyver-, könyv- és kéziratgyűjteményeiről is híres volt, a könyvtárt a Magyar Nemzeti Múzeumban helyezte el. Halála után a szép gyűjtemény végleg a múzeum tulajdonába ment át, mely e révén nem csekély kincsnek jutott birtokába.

A legnevezetesebb talán a magyar krónikának az a kézírata, mely régi őrzési helyéről a *Dubniczi Krónika* nevet viseli s mely krónikáink közt könyvészeti szempontból a Bécsi Képes Krónika után a legérdekesebb. A krónika többi kézíratai, a *Teleki*, *Acéphalus*, *Sambucus*, *Béldi* és *Pozsonyi-kódex* — a kisebbeket és késői másolatokat nem is említve — kiállítás tekintetében mind messze mögötte maradnak a dubniczi kódexnek.

Külömben ez is csak másolat, mely elején a Bécsi Képes Krónikához, majd a Budai Krónikához áll közelebb s csak Nagy-Lajos koránál szűr be az 1345—1355. évekre terjedő eredeti részt, végén pedig 1479-ig vezeti le az eseményeket.

Iratási korára vonatkozólag sokáig eltérők voltak a vélemények. A 100a. oldalon azonban van egy adat, mely biztosabb támpontot nyújt az iratás idejére vonatkozólag. A krónika ugyanis, — mint már említettem — 1479-ig terjed, a jelzett oldalon azonban elmondva az 1474. évi sáskajárást, hozzáteszi, hogy a sáskák öt éven át pusztították az országot: »continuis annis in regno duraverunt, fere quinque annis integris, dampna indicibilia, signanter hoc anno, scilicet millesimo quadringentesimo septuagesimo octavo inferentes et similiter in anno millesimo quadringentesimo septuagesimo nono, etc.« A hely ugyan kissé zavaros, a mennyiben a folyó 1478. év után említi még az 1479-iket, de mindazonáltal nem vonhatunk belőle más következtetést, mint

hogy legalább a fogalmazványnak 1479-ben kellett iratnia, ha a kódex nem is került ki még ugyanazon évben a scriptor tollából.

A negyedréti alakú kódex jó állapotban, szép, eredeti bőrkötésben maradt korunkra és *Cod. Lat. Med. Aevi 165.* jelzéssel van ellátva. A kötésen belül egy erős bőrhártya tartja össze a lapokat, melyeknek szélessége $20\frac{1}{2}$ cm., magassága 28 cm. A krónika csak a papirlapok 2a. oldalán kezdődik s az első papirlapon, valamint a bőrhártyán is és a kötési tábla belsején régi tulajdonosok nevei és későbbi följegyzések találhatók, de a lapok számozása mindazonáltal a szöveggel együtt indul meg. Maga a szöveg 102 lapot tölt be — közbeeső ürességekkel — s az író által már föl nem használt 103. és 104. lapra ismét csak későbbi feljegyzések és tollpróbálgatások jutnak, mely utóbbiakból egypár még a bőrre is átér.

Kötése a Korvin-kódexek kötésével egykorú, némileg hasonló is azokhoz, a mennyiben szintén átveszi a velencei könyvkötészet jellemző motívumait, a keleties arabeszk diszitményeket, melyek azonban még más, nemzeti motívumokkal, virágdíszekkel is vegyülnek. Csakhogy a Korvin-kódexek virágékitményei lényegesen eltérnek a Dubniczi Krónika kódexéitől s azon virágalakzatok közül, melyek annyira jellemzik a Korvina bőrkötéseit, egy sem található föl a krónika kötési tábláján. Továbbá míg az előbbieken a virágdísz, ha nem is dominál, de legalább sűrűn van alkalmazva, addig a mi kódexünkön elég szegényes szerep jut neki. Tulajdonképp csak két ily motívum van: a leveles keret és a csak párszor alkalmazott makk, melynek szárán két levél van. Egyáltalában az egész kötés sokkal egyszerűbb, semhogy a Korvin-kódexek közé tartozónak tarthatnók. A középpontot arabeszkdíszítés képezi, mely a közepén kissé, felül és alul pedig erősebben kiszélesedik. E körül kettős sima vonalkeret van, melyet itt-ott a fentemlített makkos motívum díszít. A legkülső keretet fönn és lenn igen egyszerű arabeszk, kétoldalt pedig levélfüzér képezi. Igen érdekes azonban az a kis vaknyomású bélyeg, mely úgy az előlapon, mint a hátlapon a középső arabeszkdíszítés összehúzódnása által származott nagyobb üres helyeken arányosan elhelyezve, négy-négy helyen látható és *m* betűt ábrázol fölötte, csillaggal.

Ráth György a kötetet, mely szerint 1480 körül készült, a *Vitéz-kódexek* csoportjához sorolja s a Vitéz-féle *Tertullianus*

kódex rokonának tartja,¹ melyről *Fraknoi* azt írja, »hogy minden kétség nélkül Váradon készült és tanuságot tesz arról, hogy a váradi könyvkötők semmivel sem állottak olaszországi társaik mögött.«²

De a Tertullian-kódex kötése is egészen más valami, arabeszk-díszítése sokkal merevebb, szögletesebb, míg a Dubniczi Krónika táblájának arabeszkjei lágyabbak, hajlékonyabbak. Azután a Tertullianus-kódexen a virágéktményeknek semmi nyoma sincsen. Az ottani vaknyomással is itt színes : vörös, fekete és arany nyomás áll szemben.

Noha épen váradi embernek kell tartanunk a krónika szellemi szerzőjét, a mennyiben specziálisan Várad vidékére vonatkozó dolgokat ír le és a nyugati eseményekből Mátyásnak Beatrix hercegnővel való házasságán kívül semmit sem ismer, még sem merjük azt állítani, hogy a kötés Váradon készült. Annyit azonban mégis valószínűnek tartunk, hogy magyar könyvkötő munkájával van dolgunk.

Az egész kódex különben azt a benyomást teszi a szemlélőre, hogy a Budai Krónika kinyomtatása után azért iratott, mert a nyomtatott könyv kiállítása nem volt elég diszes és azt illuminálni már nem lehetett. Viszont készítője, vagy a kinek megbizásából készült, nem rendelkezett annyi pénzzel, vagy nem akart annyit rászánni, a mennyi egy szépen miniált hártyakézirat kiállításához szükséges. Innen magyarázható a kötés egyszerűsége és a papir használata is.

A papir többféle, többnyire erős, reczés, a kódex vége felé simább ; vízjegye szintén többféle : kengyel, mérleg (háromféle ábrázolásban) és olló, mind oly jelek, melyek a legáltalánosabbak és mindenfelé s így hazánkban is³ elterjedtek. Valószínűleg olasz gyártmány, mint az a vízszintes és függőleges reczészet (vergeure, pontuseau) elmosódottságából és a sárgás színéből is következtethető.⁴

¹ Ráth György, A Korvina önálló könyvkötési stílusa. Magyar Könyvszemle, 1897. évf. 254. l.

² Fraknoi Vilmos, Váradon irt Vitéz-kódex. Magyar Könyvszemle, 1880. évf. 246. l.

³ Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, III. kötet (Brassó, 1896.)

⁴ Midoux-Matton, Étude sur les filigranes des papiers, (Páris, 1868.) 7. l.

Az irás, — mint már Endlicher megállapította, — »végig ugyanazon kézé, nagy szögletes szerzetesírás, a milyen a XV. század közepéről és végéről való néhány kéziratban még föllelhető«,¹ nagyon tetszetős, szép s valószínűleg csak azért írták így a kódexet, hogy ezzel is díszesebbé tegyék kiállítását.

Ugyanily czélből tervbe vették a krónika illusztrálását is, mint azt a szövegben mindenfelé üresen hagyott helyekből következtethetjük. De sajnos, mindezek betöltetlenül maradtak, minthogy a krónikát nem fejezték be. Csak az első lapon van rajzolás is. Ezen a lapon két (8. cm. széles, 6—8 cm. magas) helyet is hagytak üresen. A felsőn egy ónrajz elmosódott körvonalai láthatóak, melyek ülő Mária-alakot sejtetnek, míg az alsó határozott tintarajz, vörös mellékvonalakkal, trónoló férfialakot ábrázol, az atyaistent, ki kezei között tartja a feszületet, palástja mellén összeérő végeit pedig kiterjesztett szárnyu galamb fúzi össze. De ezt a szentháromságképet is későbbinek kell tartanunk, már az íróanyag különbsége miatt is; a tinta, úgy a fekete, mint a vörös, sokkal kevésbbé tartotta meg színének eredeti üdeségét mint a szöveg tintái, és fakósága miatt ez utóbbtól erősen elüt. A kép, mely mindazonáltal XV. századnak látszik — különben metszet után készült, mint az a sraffirozásszerű árnyékolásból észrevehető, s úgy látszik német metszet után, mert a korona a német császári korona sablon-szerű ábrázolását tünteti föl.²

Igen sajtáságos az a feltűnő hasonlatosság is, mely ezen és két unitárius, szentháromság-gunyoló kép³ közt fennáll. Az unitárius gunykép a trónoló istent ábrázolja, amint kezei között tartja megfeszített fiát, míg palástjának végeit a szentlélek (galamb képében) fúzi össze. A három kép motívumai teljesen ugyanazok, az első képen különösen az atyaisten helyzete (hajlása) és

¹ Wiener Jahrbücher der Litteratur, 1826. Anzeiger Blatt, XXXIII. 3 I.

² V. ö. Muther R., Die deutsche Bücherillustration der Gothik und Frührenaissance. 1460—1530. (München-Lipscse, 1889.) II. k. 13. 21. 40. 68. 70. 71. 88. 112. tábla. — Chronik von allen Königen und Kaisern. (Augsburg, 1476.) Lirer, Schwabische Chronik. (Ulm, 1486.) Concilium zu Kostnitz.

³ Dávid Ferencz, De vera et falsa Unius Dei cognitione. (Gyulafehérvár, 1567.) Az ötödik és hatodik kép a negyedik fejezetben, az F. levél elő- és hátlapján.

koronája, a másodikon a korona alakja, a palástot összefogó galamb és a feszület tartása egyezik meg föltűnően a rajzzal.

Dávid Ferencz említett munkájában nyolcz ily szentháromság-gunyoló képet közöl, melyeket azonban nem ő készített. Meglevő katolikus képek reprodukciói ezek; Dávid csak Stancaró és Melius tanainak kigunyolására rajzoltatott új képeket (VII. és VIII.) s több helyt meg is jelöli, hogy az eredeti hol van, a bennünket érdeklő két képnél azonban nem teszi.⁴ Az 1638-iki dézsi országgyűlés határozata értelmében a mű negyedik fejezetét, melyben a képek vannak, kitépték és elégették, minek következtében csak néhány teljes példány jutott korunkra, de a kolozsvári unitárius egyház és főiskola könyvtárában az említett negyedik fejezetnek több kézirati másolata is maradt fenn. Kiadta e fejezetet, t. i. a képeket a magyarázattal magyar nyelven Cziaszmai István is »*Az Antichristus képei*« czimen,⁵ de ezt is kiirtották.

Noha a szentháromság ijetén ábrázolása, különösen ritualékban, a középkorban sem Magyarországon, sem külföldön nem volt ritka, mégsem tagadhatjuk, hogy az említett három kép közt közelebbi rokonsági viszony van s valószínűleg közös minta után készültek, melyet azonban nem sikerült megtalálnom.

A képeknek szánt többi helyeket a 20a. oldalig pontosan kiczirkalmazták, úgy hogy az üresen hagyott rész mellé még szöveget is alkalmaztak, ami arra enged következtetnünk, hogy meglevő képeket — valószínűleg valamely más kódexből — akartak a szövegbe illeszteni. — A 20a. lap után azonban már csak az 55a. lapon fordul elő ily kiczirkalmazás; az üresen hagyott helyeknél ezentul már csak a képek magasságára vannak tekintettel, szélességükre nem; üresen hagyják végig az egész sort. Ezeket a képeket azonban nem a Bécsi Képes Krónikából, — az egyetlen a mai napig fennmaradt illuminált és minialt rokon kéziratból, — akarták átvenni; legalább a képek elhelyezésének terve ennek ellentmond. De nem is Thuróczyból, az 1484-ben nyomtatásban megjelent két illusztrált krónikából, a brünniből vagy augsburgiból, mert itt sem felel meg az elhelyezés, sem a képek aránya, sőt még számuk sem.

⁴ Jakab Elek, Dávid Ferencz emléke, 93.—94. l.

⁵ Gyulafehérvár, 1567.

A krónika befejezetlenségének egyéb következményei, hogy a majusculák vörös árnyékolása és a kezdőbetűk sem készültek el. A kezdőbetűket csak a 29a. oldalig festették be, s a vörös árnyékolással is csak idáig jutottak el. Az illuminálást cinóberrel végezték, csak a 17b. oldaltól a 24a. oldalig fordul elő a karmin mint az árnyékolás és a kezdőbetűk színe gyakran a cinóberre ráfestve; a 23b. és a 24a. oldalon tisztán csak a karmin dominál, de aztán kizárólag csak cinóber fordul elő; a 45b. oldal zöld árnyékolása valószínűleg későbbi.

Noha a törekvés olcsó kiállításra félreismerhetetlen, mégis mindent megtettek, hogy a kiállítás minél díszesebb legyen, hogy egyebet ne említsünk, a széles margó is nagyban emeli a kódex díszét. Az anyag gondos előkészítésének nyomai is mindenütt szemünkbe ötlenek. A sorok hosszát (12 cm.), egymástóli távolságát ($1\frac{1}{2}$ cm.) és a szöveghasábok magasságát (18 cm.) előre pontosan kiczirkalmazták s az ónvonalozás még a be nem írt űrhelyekre és az utolsó lapokra is átterjed.

A mit a kódex iratása utáni történetére csak következtethetünk is, nagyon kevés. Az első lapokon és táblán van ugyan pár feljegyzés közt pár pusztá névbejegyzés is, valószínűleg olyanok nevei, kiknek a krónika birtokát képezte, de ezek közül is az első csak 1583-ból való. Ebben az évben azonban már ketten is írták be nevüket a kódexbe, az egyik a kötés fatábláján alul: »1583 — *Ran Javer — Sután síhon*«, a másik az elől levő bőrlap előlapján: »1583 — *Sicut domino placuit — Fernandus Kapornam*.« Csak hogy e nevek teljesen ismeretlenek és a kézirat történetére épen semmi fényt sem vetnek.

Van egy másik évnélküli bejegyzés is, mely kétszer is előfordul: a bőrlap előlapján és a szöveg előtti üres lap előlapján, s melynél legalább ismert névvel találkozunk: »*Nosce te ipsum — Joannes Izdenczy — Nemo sine crimine vivit*«, de itt sem ismerjük a tulajdonost a családra vonatkozó fogyatékos adataink miatt, s így azt sem állapíthatjuk meg, mikor lehetett a kódex az Izdenczy család, illetőleg a nevezett Izdenczy János birtokában. Ezekon kívül csak az Illésházy könyvtár exlibrise — melyet a kötési tábla belsejére ragasztottak, — képez pontos adatot a kézirat történetére, de arról sincs tudomásunk, hogy mikor és hogyan került a krónika a dubniczi könyvtár tulajdonába.

Kissé többet árulnak el az üres lapokra irt följegyzések, noha ezekből csak következtetéseket vonhatunk.

Itt el kell tekintenünk a 102b. lapon beirt verstől, a 103b. lapon olvasható 1547-ből származó magyar nyelvű fohász-kodástól s néhány tollpróbálgatástól. Őt följegyzésre alapíthatjuk következtetéseinket, melyek az 1541. és 1555. év közt keletkeztek. Ezek közül háromban van szó *Drágffyakról*, még pedig János fiáról Gáspárról 1543-ból, a hol egyszersmind (magyar nyelven), meg van említve *Drágffy János* eleste a mohácsi csatában, továbbá *Gúspárnak*, János fiának halála 1546-ban és végül Gáspár fiának *Györgynek* 1555-ben bekövetkezett halála.¹ A nagyatyja, atya és fiú halálának pontos bejegyzése itt nem lehet puszta véletlen.

Egy másik, 1547-ből származó és hatalmaskodási esetre vonatkozó följegyzésben *Lápos* (Lapoos) és *Hosszufalu* (Hozzufalwa) nevű helyekről tesznek említést, melyek a többi bejegyzésben is többször előforduló *Erdődde*l és *Kövárral* együtt a *Drágffy* család ősi birtokaihoz tartoztak.²

Az ötödik bejegyzés — korra nézve az első (1541.) — *Drugeth Antal* haláláról és Ungváron történt eltemettetéséről tudósít. A korra nézve utolsó bejegyzésben (1555.) pedig *Báthory István* neve fordul elő, a mi azért is figyelemre méltó, mert Báthory István szatmári és szabolcsi főispán neve a kézirat végén levő tollpróbálgatások közt is előfordul. E két név, a *Drugeth Antalé* és *Báthory Istváné*, szoros kapcsolatban van a béltheki *Drágffy* családdal, *Drágffy Gáspár* neje, *Somlyai Báthory Anna* révén.

Somlyai Báthory Anna ugyanis *Báthory Istvánnak* Telegdi Katalintól született leánya volt, ki *Drugeth Antallal*, — kinek halálát a kódexbe bejegyezték, — lépett házasságra.³ Első férje halála után *Béltheiki Drágffy Gáspárnak*, a mohácsi vészben elesett *Drágffy (III.) János* fiának neje lőn. Ennek oldalán, — ki első volt a reformációt elfogadó főurak közt — ő is a reform buzgó híve lett. *Drágffy Gáspártól* két fia született: (IV.) *György* és (IV.) *János*.

¹ Nagy Iván adatai igazolják ez adatok helyességét, csak *Drágffy Gáspár* halálának datumában van eltérés. Magyarország családai, VII. 380. l.

² Csánki, Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában, I. 556. 559. 570. ll. Pesty, Magyarország helynevei, I. k. 181. l.

³ Nagy Iván, id. m. III. k. 403. l.

Ez utóbbi apja halála után nem sokára szintén elhunyt. Györgyben pedig 1555-ben a Drágffyak családja teljesen kihalt.¹ A család birtokai az özvegy révén annak harmadik férjére, Báthory (II.) Györgyre jutottak s ez utolsó házasságából származott aztán Báthory (V.) István, Somogy, Szabolcs és Szatmár főispánja.²

A kódex tehát a XVI. század közepe táján valószínűleg a Drágffy család vagy valamely a család birtokainak szomszédságában levő kolostor birtokában lehetett. Így jegyezheték be Drágffy Jánosnak, valamint fiának Drágffy Gáspárnak, továbbá Drágffy Gáspár neje első férjének, Drugeth Antalnak és az utolsó Drágffynak halálát; így kerülhetett bele Báthory István neve; így juthatott a kódexbe a 87b. lap margójára az a később berajzolt kéz, mely mellett a *Druget* név áll és a mely a szövegben említett Drugeth Miklós salernói kapitánynak, Vilmos nádor testvérének nevére akarja az olvasót figyelmeztetni.

Maga az utolsó, eredeti rész szellemi szerzője is összekötetésben állhatott a Drágffyakkal. Ez a rész a *Budai Krónikához* van függesztve, mely Mátyás 1468-iki moldvai hadjáratát említve a Mátyás dicsőítésével fejeződik be: »Pro quo domino nostro illustrissimo atque gratioso optimus maximusque deus etiam atque etiam rogandus est, ut eum in pace tranquilla, iustitie observatione, suorum dilectione, regni incremento, et diuturna demum vite incolumitate tenere, servare et augere dignetur etc.«

Az utolsó, eredeti rész mintegy ezen mondatnak czáfolata akar lenni, mint az mindjárt az első mondatban is érezhetővé válik: »Huius itaque Mathie regis tempore post varios infelicesque eventus istud precipuum huic regno accidit lamentabile infortunium, quod . . .« mire oly események leírása következik, melyekből az ország sanyarú és elhagyatott állapota tűnik ki. Az egész részen uralkodik az ellenséges hangulat Mátyás ellen; Mátyással szemben feltűnően dicséri *Báthory Istvánt*, de különösen *Drágffy Bertalant*. A korrendileg utolsó eseménynél, a kenyérmezei ütközetnél Báthory Istvánt »*maximus et animo audax*«-nak, Drágffy Bertalant »*magnificus, potens strennissimus, animositatis audacissimus in belloque invictissimus princeps*«-nek nevezi, míg Kinizsi Pál csak egyszerűen *magnificus*. Ezt a csataleírást, úgy látszik, szintén

¹ U. ott, III. k. 380. l.

² U. ott, I. k. 231—232. l.

a Budai Krónika hatása alatt, így végzi: »Pro qua quidem victoria reoptenta sit benedictus ipse deus, qui dedit servis suis contra inimicos gloriosam victoriam. Amen.«

A mi ezután következik — Ferdinand nápolyi király levele Mátyáshoz és néhány feljegyzés Mátyás esküvőjéről és Beckensloer szökéséről — már nem tartozik ezen mű keretébe. Bizonyítja ezt az, hogy úgy a levél, mint a feljegyzések csak ötletszerűen fűzhetők az előbbiekhöz s a korrendet is — melyet addig a szerző betartott — megzavarják. Endlicher úgy akarta kimagyarázni a levél s az az előttiek közt az összefüggés hiányát, hogy Ferdinánd levele elől két lapot kiszakítottak s így zavarták meg a kapcsolatot. De semmi okunk sincs a kenyérmezei ütközet utániakat nem utólagos ötletszerű hozzáadásoknak tekinteni; sokkal erőltetettebb két lap kiszakítását feltételezni.

Ha pedig a kenyérmezei ütközettel végződik ez a Mátyás-ellenes rész, áldást kérve Báthoryra, Drágffyra és Kinizsire, úgy még feltünőbbé válik az amúgy is feltünő tendencia Drágffy Bertalan dicsőítésére, a mi valósággal a mű pointja lesz.

Ezeket összevetve a XVI. sz. első feléből származó bejegyzésekkel, kétségtelenné válik a Drágffyak befolyása a krónikára, illetve annak írójára, szellemi szerzőire és őrizőire. Hogy azonban mily kapcsok fűzték ezeket a Drágffyakhoz, sajnos, nem sikerült kipuhatolnom.